

ARS, USUS, MELIORES

— KIRJOITTAMISEN OPPIA KESKIAJALTA

Päivi Mehtonen *Poetria nova. Johdatus keskiajan runousoppiin.* Tietolipas 192. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2003. 171 s. ISBN 951-746-447-0, ISSN 0562-6129.

Päivi Mehtosen teoksen *Poetria nova* aiheena on keskiajan runousoppi. Teos on ensimmäinen suomenkielinen johdatus tähän kirjalliseen perinteeseen ja samalla osaan eurooppalaista kirjoittamisen historiaa. Toisin kuin nimestä voisi päätellä, *Poetria nova* on muutakin kuin vain keskiajan runousoppia. Ensinnäkin se tarkastelee keskiaikaa kontekstissaan, sen omista piirteistä käsin, ja edustaa siinä mielessä hienosti 2000-luvun kontekstualisoivaa tapaa tehdä humanistista tutkimusta. Lisäksi teos liittyy keskiajan runousopin laajasti nykyisiin kirjoittamisen opetuksen, kirjallisuudentutkimuksen ja retoriikan ilmiöihin. Tämän vuoksi sillä on annettavaa myös kielentutkijalle tai -opettajalle, joka on kiinnostunut kirjoittamisesta tai tekstianalyysistä. Keskiajan- ja kirjallisuudentutkija lukee teosta epäilemättä aivan toisin.

Poetria nova on pieni kirja: leipätekstin pituus on noin 140 sivua, ja siihenkin sisältyy paljon kuvitusta. Kirjallisuusluetteloja ja hakemistoja on 20 sivua. Teos koostuu kahdeksasta luvusta, joista erityisesti lukemista ja kirjoittamista käsittelevät luvut 4 ja 5 sekä arabiankielisen kulttuurin vaikutusta ja kansankielisen runousopin syntyä käsittelevät luvut 6 ja 7 ovat kielentutkijalle antoisia. Lyhydestään huolimatta teos onnistuu käsittelemään runousoppeja ja kirjoittamista monesta inspiroivasta näkökulmasta.

Poetrialla tarkoitetaan latinankielisten, 1100-luvulta alkaen omaksi ryhmäkseen — tai lajikseen — muotoutuneiden tekstien joukkoa, jossa erityisesti kirjallisuudentoimittajat antoivat ohjeita runonlaadin-

nasta. Mehtosen teokselle nimen antanut *Poetria nova*, uusi runousoppi, on Galfridus de Vinosalvon 1200-luvun alkupuolen teos, jota Mehtonen kuvaa poleemisiksi.

Puhe runoudesta tai runonlaadinnasta saattaa nykyihmisen korvin kuulostaa kovasti taiteen eikä tieteen aiheelta, mutta runousoppi oli keskiajalla nimenomaan lukemisen ja kirjoittamisen taitojen oppi, joka oli edellytyksenä korkeampien tieteiden, kuten teologian ja filosofian, opiskelulle. Kyse on siis samantyyppisistä perus- tai yleisopinnoista, joita esimerkiksi tieteellinen kirjoittaminen nykyisin edustaa. Tätä historiallista jatkumoa vasten on hämmästyttävää, että äidinkielen ja kirjoittamisen opintojen tarpeellisuutta pitää edelleen perustella yliopisto-opinnoissakin.

Teoksen ensimmäiset luvut johdattelevat keskiajan teksteihin käsittelemällä muun muassa niiden ongelmallista tekijyyttä ja alkuperää: keskiajan tekstit olivat käsikirjoituksia, niiden kopioita tai kommentaareja, joiden alkuperät itsessään vaativat tutkimusta. Mehtonen pitääkin luontevampana puhua tekstuaalisuuksista kuin teksteistä tai teoksista. Teoksen alkuosan kielten- ja kulttuuriensekoitusta käsittelevästä jaksosta käy kiinnostavasti ilmi, että ensimmäinen latinankielinen käännös Aristoteleen *Runousopista* — vasta vuodelta 1256 — on käännös Averroësin arabiankielisestä kommentaarista. *Runousopin* ajatukset eivät siis olekaan matkanneet eurooppalaisen kulttuuripiirin ytimeen suoraan ja »puhtaina» antiikin Kreikasta, vaan ne ovat kiertäneet arabialaisen kulttuurin kautta. Tämä on vain yksi esimerkki kulttuurien ja kielten seko-

tuksesta, joka on muokannut käsityksiämme »hyvästä» runoudesta ja retoriikasta. Tekstit keskustelivat ja muuttivat muotoaan keskiajalla paitsi ajassa myös kulttuurien välillä. Tätä ja arabiankielisen kulttuurin vaikutusta Mehtonen pohtii tarkemmin teoksen kuudennessa luvussa.

Keskeinen runousopin ja kirjoittamisen opiskelun herättämä kysymys on, miten hyväksi kirjoittajaksi tullaan. Keskiajan runousoppi oli pohjimmiltaan taito, *ars*, eli jotakin, mitä voi oppia. Tämän taidon kolmeksi askelmaksi saatettiin Mehtosen mukaan nimetä *ars, usus, meliores* eli »taito, harjoitus ja itseä parempien esikuvien jäljittely» (s. 61). Itseä parempien esikuvien jäljittelyä harjoitettiin ensinnäkin lukemalla. Tätä varten oli asteittain vaikeutuvia lukuohjelmia, joissa mainitut kirjailijat ja tekstit myös jäljittelivät toisiaan. Lukemalla ja tulkitsemalla aiempia tekstejä siis opeteltiin jäljittelyä teoriassa; käytännössä sitä harjoitettiin ottamalla omaan tekstiin aineksia aiemmista teksteistä. Tämä metodi on varmasti tuttu myös monelle nykyopiskelijalle, vaikka suhtautuminen tosiasialliseen jäljentämiseen eli plagiointiin on syystäkin jyrkän tuomitsevaa. Mallia hyvistä teksteistä voi kyllä edelleen ottaa.

Mehtosen *Poetria novan* viides, 44-sivuinen luku kirjoittamisesta käsittelee muun muassa kirjallista kompositiota, kuvausta, tyyliä, mittaa ja kirjoittamisen hyveitä eli kaikkea sellaista, mitä jokainen kirjoittaja joutuu kirjoitustyössä pohtimaan. Kirjallisen komposition osa-alueet ovat retoriikasta tuttuja puheen jäsenyyksen osa-alueita: *inventio* eli aiheen löytäminen, *dispositio* eli aihemateriaalin ja kerronnan jäsentäminen, *elocutio* eli tyylin ornamentit, *memoria* eli muistiinpainaminen ja *actio* eli esittäminen (s. 80). Erityisesti tämä jakso antaa lukijalle virkistäviä ja käytännöllisiä esimerkkejä kirjoittamistyön eri vaiheista. Mehtonen toteaaakin yhdeksi syyksi kompo-

sition suosioon sen, että kyse on keskeisistä ajattelun ja kielenkäytön tapahtumista. Osa komposition osista käsittelee hyvin konkreettisia asioita, kuten tekstin jäsentämistä, osa taas kognitiivisempia, kuten muistiinpainamisen tekniikoita. Tämä luku on kaikkiaan antoisa ja hyödyllinen muistutus kirjoittamisen taidon ulottuvuuksista, eikä siitä ole helppo nostaa yksittäisiä asioita esiin. Yhtä asiaa en kuitenkaan malta olla paljastamatta. Luvun lopussa (s. 119–120) Mehtonen kertoo, mitkä ovat Johannes de Garlandian mainitsema kuusi säemittaisen runouden pahetta: »osien epäjatkuvuus, epäjohdonmukainen poikkeama aiheesta, hämärä lyhyys (– –), tyylien (– –) ja juoniaineksen mielivaltaisen vaihtaminen, tökerö lopetus». Nykyisin puhumme näistä ilmiöistä täsmällisemmin vaikkapa koheesion puuttumisena, mutta hupaisaa on, että samat paheet esiintyvät edelleen. Tältä osin kirjoittamisen taito ei liene mitenkään kohentunut eikä myöskään degeneroitunut kuluneiden vuosisatojen aikana.

Teoksen seitsemännen luvun aiheena on siirtymä latinankielisistä runousopeista kansankielisiin. Muutos ei tapahtunut hetkessä eikä yksioikoisesti. Tässäkin luvussa Mehtonen puhuu kielitensekoituksesta, joka kuvastaa hyvin latinan ja kansankielten suhdetta toisiinsa. Kielet ovat paitsi vaikuttaneet toisiinsa myös muokanneet tekstejä. Mehtonen näkee vaikutussuhteita neljässä yhteydessä: 1) latinankielisissä runousopeissa eli poetrioissa käytettiin kansankielisiä katkelmia, 2) poetrioista tehtiin kansankielisiä kommentaareja, käännöksiä ja viittauksia, 3) runousoppien ihailemat klassikot olivat kansankielisten teosten esikuvina ja 4) kirjoitettiin varsinaisia kansankielisiä runousoppeja. Kyse oli siis laajasta intertekstuaalisesta verkostosta, joka ylitti diakronian ja synkronian rajat.

Kansankielisiä runousoppeja kirjoitettiin Euroopassa 1200-luvulta alkaen.

▷

Islanninkielinen *Edda*, jossa käsitellään myös runouden lakeja, on tosin peräisin jo 1100-luvulta ja sikäli urauurtava. Suomessa kansankielisestä runoudesta kirjoitti vasta H. G. Porthan 1700-luvulla, jolloin keskiaika oli jo ohitse (*De poësi Fennica*, 1766–1778). Porthanin runousoppi ei myöskään ollut kansankielinen. Mehtosen mukaan se joka tapauksessa on lajiltaan selvästi keskiaikainen ja liittyy kansankielisten runousoppien jatkumoon. Muutoin latinankielisten runousoppien ajatukset ovat kyllä päättyneet Suomeenkin asti yliopisto-oppineiden mukana.

Teoksen lopussa Mehtonen pohdiskelee poetiikan merkitystä nykyään ja löytää yhteyden keskiajan runousopin ja jälkiodernin (kirjallisuuden) tutkimuksen välillä. Molemmissa teoria ja käytäntö lähentyvät

toisiaan. Kun runousopin mukaan kirjoittavalle oli yhtä tärkeää sisältö kuin sanomisen tapakin, on jälkiodernissa tutkimuksessa voitu rikkoa tieteen kielen rajoja ja etsiä sellaisia kirjoittamisen ja esittämisen tapoja, joilla tutkija saa valita sisällölleen sopivan, vaikkapa kaunokirjallisen muodon.

Poetria novaa on mukava lukea: se on hyvin kirjoitettu, ja siinä kuuluu tekijän ääni. Mehtonen on tehnyt teoksensa poetiikan periaatteiden mukaisesti. Samalla kun hän kirjoittaa poetiikasta, lukija saa käytännössä nähdä, mitä se on. Runouden tehtävä on nimittäin poetrioiden mukaan sekä opettaa että viihdyttää, ja nämä tehtävät *Poetria nova* täyttää mainiosti. ■

ANNE MÄNTYNEN

Sähköposti: anne.mantynen@uta.fi

KIELEN, KULTTUURIN JA KULTTUURISEN IDENTITEETIN VÄLISET YHTEYDET

Lucy Burke, Tony Crowley, Alan Girvin (toim.) *The Routledge language and cultural theory reader*. London & New York: Routledge 2000. 511 s. ISBN 0-415-18681-1 (nid.).

Haastavimpiin kirjallisuusarvioiden kohteisiin kuuluvat varmasti antologiat, joihin sisältyy suuri joukko hyvinkin erilaisia artikkeleita. Lucy Burken, Tony Crowleyn ja Alan Girvinin toimittama kielen ja kulttuurin tutkimuksen lukemisto *Routledge language and cultural theory reader* on lajissaan erityisen haastava arvioitava, sillä siihen on koottu peräti viisikymmentä artikkelia tai tekstikatkelmaa noin sadan vuoden ajalta. Tässä yhteydessä ei ole mahdollista esitellä kaikkia yksittäisiä artikkeleita, eikä toisaalta olisi mielekästäkään arvioida kerralla vaikkapa Ferdinand de Saussuren kirjoituksia 1900-

luvun alusta, Jacques Derridan haastattelua 1960-luvulta tai Judith Butlerin 1990-luvun tekstiä. Sen sijaan on syytä tarkastella kirjaa kokonaisuutena ja osana kielellisen käänteiden jälkeisiä diskursseja. Käsittelen kirjoituksia antologian kontekstissa tekstuaalisesti samanaikaisina, vaikka osa niiden kirjoittajista on jo edesmenneitä, osa edelleen vaikuttavia tutkijoita; lainausten käännökset ovat omiani.

Kokoelma on mielenkiintoinen katsaus niihin keskeisimpiin ja vaikutusvaltaisimpiin kirjoituksiin, joita kielen, kulttuurin ja kulttuurisen identiteetin välisistä yhteyksistä on 1900-luvulla julkaistu. Vas-